

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Markku Kekäläinen

James Boswellin kohteliaisuusteorian tarkastelua

Kun jätämme syrjään luonnolliset ennakkoluulot ja arvioimme puolueettomasti, meidän on myönnettävä, että ranskalaisten kohteliaisuus tekee heistä onnellisempia; koska he näkevät jatkuvasti vaivaa antaakseen miellyttävän – sekä tyytyväisen ja itseensä luottavan – vaikutelman, he myös todella nauttivat näistä siunauksista; eikä valheellisuus, josta heitä on syytetty, ole pahantahtoisuuden turmelemaa; kyseessä on vain häilyvyys ja muuttuvaisuus.¹

Kirjailija ja *man of letters* James Boswell (1740–1795) ei jakanut monien aikalaistensa vastenmielisyyttä mannermaisen kohteliaisuuskulttuurin keinotekoisuutta ja teatralisuutta kohtaan. Omasta mielestään ”vanhaskottilaisena paronina” hän – olematta varsinainen aristokraatti – samaistui hoviin ja hoviaristokratiaan ja rakensi herrasmiesideaalin, jossa yhdistyi kaksi toisilleen vastakkaista elementtiä: hoville ja korkeimmalle aristokratialle tyypillinen kohteliaisuuskulttuuri ja varhaisromanttinen herkkyyks ja persoonallisuuden kultti.

Tarkastelen Boswellin kohteliaisuusteoriaa 1700-luvun brittiläisten kohteliaisuuskeskuste-

lujen kontekstissa. Keskeinen argumenttini on, että vaikka Boswellin sensibiliateetillä oli yhteisiä piirteitä ”tunteellisuuden aikakauden” eetoksen kanssa, hänen kohteliaisuusteoriaansa palautuu joiltakin ratkaisevilta osiltaan varhaismodernin hovikohteliaisuuden kontekstiin. Boswell hyödynsi teatraalisen hovikohteliaisuuden koodistoa rakentaessaan kaupunkilaisherrasmiehen habitustaan. Ensiksikin Boswell katsoi, että *retenue*, sisäisten tuntemusten verhoaminen, oli sivilisoituneen käyttäytymisen keskeinen komponentti. Toiseksi hänen asenteensa imarteluun, joka oli hyvin distinktiivinen teema aikakauden kohteliaisuusdebateissa, oli vahvasti myönteinen. Kolmanneksi Boswell katsoi, että kohtelias käytös edellytti teatraalista suhdetta sosiaaliseen kanssakäymiseen; toimiva seurallisuus perustui hänen mukaansa dissimulaatioon, todellisten tunteiden peittämiseen ja sosiaalisen tilanteen vaatimien tunteiden teeskentelyyn, ei autenttisten tunteiden ilmaisemiseen. Boswellin kohteliaisuusteoria on toisinaan liitetty 1700-luvun alkupuolella kehittyneen epämuodollisemman ”kahvihuonekohteliaisuuden” kontekstiin, mikä on nähdäkseni väärintulkinta.²

1. ”But laying aside natural prejudice, and judging candidly, we must confess that the politeness of the French makes them much happier; because from the continual habit of working themselves into an agreeable frame – into complacency and self-satisfaction, they actually enjoy those blessings; and the falseness for which they are censured, is not tainted with malignity; for it is only volatility and changeableness.” James Boswell, *On the Profession of a Player. Essay II. London Magazine* syyskuu 1770, 470.

2. Philip Carter, *Men and the Emergence of Polite Society. Britain 1660–1800*. Pearson Education 2001, 58, 65–66, 183–201.

Kirjailija ja aikakausi

Artikkeli liittyy viime vuosikymmeninä käytyihin moniaalle haarautuneisiin keskusteluihin 1700-luvun brittiläisen kohteliaisuuskulttuurin luonteesta. Vuosisadan kohteliaisuusparadigmaa on tarkasteltu yhteydessä kaupallisten luokkien nousuun, uusien keskikerrosten kulttuurisen identiteetin muodostumiseen sekä osana Whigpuolueen kulttuuripoliittista ohjelmaa. Sivuutan tässä varsin pitkälle sosiaali-, talous- ja poliittisen historian näkökulmat ja keskityn tarkastelemaan Boswellin kohteliaisuusteorian suhdetta sekä 1600- ja 1700-luvun vaihteessa kehittyneeseen uuteen epämuodollisemman kaupunkikohteliaisuuden paradigmaan että tätä edeltävään muodolliseen hovin ja korkeamman aristokratian kohteliaisuuskoodiin.

Tästä kahden koodiston – kylläkin paljon väliasteita sisältävästä – dikotomiasta lähtien

■ Kuva 1. James Boswellin isä Alexander Boswell ja ystävä ja matkakumppani Samuel Johnson ovat ajautuneet ilmiriitaan Boswellien kotitilan Auchinleckin kirjastossa. Karikatyyri liittyy Boswellin ja Johnsonin vuonna 1773 tekemään Skotlannin-matkaan. Lähde: Rijksmuseum.

tarkastelen viime vuosikymmeninä 1700-luvun brittiläisestä kohteliaisuuskulttuurista käytyä keskustelua. Karkeasti tässä keskustelutraditiossa voidaan erottaa kaksi linjaa. Toinen paljolti John Pocockiin palautuva linja näkee selkeän katkoksen kohteliaisuuden varhaismodernien muotojen ja 1700-luvun alkuvuosikymmeninä muotoutuneen kaupunkikohteliaisuuden välillä. Jälkimmäinen on nähty kaupallisten luokkien luomuksena ja monet (erityisesti Lawrence E. Klein) ovat korostaneet sen yhteyttä Whig-

puolueen kulttuuripoliittiseen ohjelmaan.³ Toinen, heterogeenisempi keskustelujen jatkumo on jäljittänyt 1700-luvun kohteliaisuusparadigman lähtökohtia 1500- ja 1600-luvun aristokraattisen seurallisuuden kontekstista (Anna Bryson) sekä korostanut kahdeksannentoista vuosisadan kohteliaisuuskulttuurin heterogeenista luonnetta yhtenäisen kulttuurisen muodostuman sijaan (Markku Peltonen, Mikko Tolonen).⁴ Oma tulkintani lähestyy jälkimmäistä kantaa. Aiemman tutkimuksen tarkastelun jälkeen käsittelen Boswellin suhdetta kohteliaisuusteorian kannalta keskeisiin kysymyksiin, kuten suhdetta hoviin ja hovitraditioon, emootioiden kätkemiseen, imarteluun sekä teatraalisuuteen ja dissimulaatioon.

James Boswell oli aikakautensa kirjallisessa kentässä päävirtauksiin vaikeasti sijoittuva hahmo, vaikka ei täydellinen *outsider* ollutkaan – olihan hän muun muassa kuuluisan *The Literary Clubin* kantavia voimia.⁵ Osittain tämä lievä marginaalisuus palautuu lajityyppeihin: eläessään Boswell julkaisi esseitä sekalaisista aiheista suosituissa *The London Magazine* -aikauslehdessä, huomiota herättäneet matkakuvaukset Korsikalta ja Skotlannin ylämaalta sekä biografian lajityypin mullistaneen elämäkerran *The Life of Samuel Johnson* (1791). Lontoon päiväkirja oli tuttu Boswellin sisäpiirille, ja hän päästi julkisuuteen pienen kirjevalikoiman, mutta hänen laaja kirjeenvaihtonsa ja läpi aikuisiän jatkuneet päiväkirjamerkinnot tulivat tutkijoiden käyttöön ja julkisuuteen vasta 1900-luvulla. Löytynyt jäämistö monipuolisti ratkaisevasti kuvaa Boswellista sekä henkilönä, kirjailijana että aatehistoriallisena hahmona.

Monimutkainen ambivalenssi hallitsee Boswellin suhdetta aikansa aatteellispoliittisiin ilmiöihin. Syntyjään skotlantilaisena hän tunsi henkilökohtaisesti aikansa skottivalistuksen keskeiset nimet ja seurasi muiden muassa Adam

Smithin luentoja Glasgow'n yliopistossa.⁶ Monien skotti-intellektuellin Whig-henkinen edistysusko jäi kuitenkin Boswellille täysin vieraaksi. Hän oli lujasti monarkiaan uskova korkeakirkollinen Tory, joka tunsi huonosti peiteltyä sympatiaa Rooman kirkkoa kohtaan. Boswell oli epäajamukainen henkilö monissa ajan keskeisissä kulttuuripoliittisissa kysymyksissä: hän oli frankofiili ja kosmopoliitti vahvistuvan muukalaisvastaisuuden ja esinationalismin aikakaudella, vannoutunut suurkaupunkilainen maaseuturomantiikan ja antiurbanismin aikana sekä pidäkkeettä seksualiteettiaan toteuttava herrasmies voimistuvan *domestic ideologyn* ja moraalireformia ajavien liikkeiden kaudella.⁷

Monitulkitainen kohteliaisuus

Kulttuurihistorioitsija Gerald Newman on esittänyt, että symbolinen käännekohta brittiläisen kohteliaisuuskulttuurin kehityksessä olisi ollut vuosi 1751, jolloin lyyrikko ja esseisti William Shenstone (1714–1763) kirjoitti, että hän asettaisi aina vilpittömyyden lait kohteliaisuuden sääntöjen yläpuolelle.⁸ Boswell eli miljöössä, joka oli tulossa yhä vihamielisemmäksi aristokraattisia ja hoviin palautuvia kohteliaisuusmuotoja kohtaan. Niin kutsuttu *Chesterfield controversy* oli tästä symptomaattinen esimerkki. Lordi Chesterfieldin (1694–1773) postuumisti julkaistu *Letters to His Son* (1774) kirvoitti sapekkaita kommentteja, joista tunnetuin lienee Samuel Johnsonin tokaisu, jonka mukaan lordin kohteliaisuustulkinta opettaa tanssimestarin tapoja ja ilotytön moraalialia.⁹ Johnson viittaa tässä toisaalta hoviin liitettyyn formaaliin kohteliaisuuteen, joka sivuutti sisäiset moraaliset ominaisuudet ja toisaalta muodikkaassa hovimiljöössä rehottaneeseen seksuaalitapojen löyhyyteen. Michèle Cohen on esittänyt, että 1760-luvulla tapoja koskevassa keskustelussa alettiin yhä enemmän korostaa suorasukaisuutta

3. Markku Kekäläinen, *James Boswell's Urban Experience in Eighteenth-Century London*. University of Helsinki 2012, 19–21.

4. Kekäläinen 2012, 21–22.

5. Frank Brady, *James Boswell. The Later Years, 1769–1795*. McGraw - Hill 1984, 51–52; *The Literary Club* (tai *The Club*) oli taidemaalari Sir Joshua Reynoldsin aloitteesta vuonna 1764 perustettu klubi, johon tuli kuulumaan Britannian kirjallisen, poliittisen ja älyllisen elämän merkikihenkilöitä. Boswell hyväksyttiin jäseneksi vuonna 1775.

6. Frederick A. Pottle, *James Boswell. Earlier Years, 1740–1769*. Heinemann 1966, xv–xviii, 41–42.

7. Kekäläinen 2012, 88–89, 119–121, 158–160, 161–163.

8. Gerald Newman, *The Rise of English Nationalism. A Cultural History 1740–1830*. Weidenfeld and Nicolson 1987, 132.

9. Michèle Cohen, *Manliness, Effeminacy and the French. Gender and the Construction of National Character in Eighteenth-Century England*. Teoksessa Tim Hitchcock & Michèle Cohen (toim.) *English Masculinities 1660–1800*. Longman 1999, 44–61.

ja hiomatonta integriteettiä ulkoisesti kohteliaan käyttäytymisen sijaan.¹⁰ Philip Carter tunnistaa kaksi perättäistä, joskin osin päällekkäin menevää vaihetta brittiläisen kohteliaisuuskulttuurin kehityksessä. Kun John Locke (1632–1704), Joseph Addison (1672–1719) ja Richard Steele (1672–1729) esittelivät herrasmiesideaalin, jonka mukaan kohtelias käytös oli sisäisten moraalisten kvaliteettien heijastumaa, niin vuosisadan jälkipuoliskolla tunteellisuuden kultti lisäsi kohteliaaseen seurallisuuteen emotionaalisen vilpittömyyden vaatimuksen. Tällöin painopiste siirtyi kohteliaasta käytöksestä aitojen tunteiden välittämiseen.

Molemmat kohteliaisuustulkinnat olivat hovikohteliaisuudelle vihamielisiä.¹¹ Varhaismoderni hovikohteliaisuuden koodi näki sivilisoituneen käyttäytymisen teatraalisena ja puhtaasti ulkoisten tapojen vaalimisena. Tämä kohteliaisuuden tulkinta, jolle vastavaikutuksena nousivat sekä Ranskan salonkien informaalimpi kanssakäymisen kulttuuri että brittiläinen ”kahvihuoneiden kohteliaisuus”, ei juurikaan pannut painoa sisäisille moraalille kvaliteeteille. Se hyväksyi imartelun, tekopyhyden ja dissimulaation, jotka jouduivat ankaran arvostelun kohteiksi 1700-luvulla.

Epäluulolla teatraalisia kohteliaisuusmuotoja kohtaan on pitkä historia. Britanniassa puritainitasavaltalaiset tuomitsivat jyrkästi hovikohteliaisuuteen kuuluneen dissimulaation. Tämän katsottiin liittyneen elimellisesti absolutistiseen poliittiseen kulttuuriin. Restaurationin aikana seurasi vastavaikutus, ja kavaljeerien paluun¹² myötä mannermaiset kulttuurivaikutteet vyöryivät Englantiin. Vuosien 1688–1689 mainio vallankumous (*The Glorious Revolution*) merkitsi uutta käännettä, ja 1600- ja 1700-luvun vaihteessa syntyi eräänlainen kulttuurisynteesi, joka pyrki yhdistämään tasavaltalaisen poliittismoraalisen eetokset hienostuneeseen käytöskoodiin ja monipuolisiin kulttuurisiin aktiviteetteihin. Uuden kulttuuripoliitiikan avainhenkilöitä olivat filosofi John Locke, tämän oppilas Shaftesburyn kolmas jaarli (1671–1713) sekä kirjailijat ja skribentit Joseph Addison ja Richard Steele.

John Locke kirjoitti teoksessaan *Some Thoughts concerning Education* (1693), kuinka ”humaani, ystävällinen ja kohtelias” mielenlaatu kumpuaa luontaisesti ja pakottomasti ihmisestä jolla on oikea moraalinen asenne. Locke kuvasi termillä *inward civility* tätä sisäisiin moraalisiin kvaliteetteihin perustunutta kohteliaisuutta.¹³ Nämä ominaisuudet omaava herrasmies ei koskaan valehdellut, ja 1700-luvun aikana tulkittiin laajalti, että turvautuminen dissimulaatioon sosiaalisissa tilanteissa oli eräänlaista valehtelua. Uudessa herrasmieskohteliaisuuden koodissa, joka palautui Lockeen, Shaftesburyyn, Addisoniin ja Steeleen, vastavuoroinen miellyttäminen – joka oli ollut keskeinen komponentti myös hovikohteliaisuudessa – yhdistyi hyvätahoisuuteen (*benevolence*), rehellisyyteen (*honesty*) ja vilpittömyyteen (*sincerity*). Näistä tuli eräänlaisia iskusanonja aikakauden kohteliaisuuskeskusteluissa. Uusi kohteliaisuuden tulkinta sisälsi myös kulttuuripoliittisen ohjelman: termi *politeness* tuli käytöstapojen lisäksi viittaamaan joukkoon kulttuurisia aktiviteetteja, jotka realisoituvat sivistyneen kaupunkilaisen seuraelämän kontekstissa.

John Pocock katsoo, että uuden kohteliaisuustulkinnan synty 1700-luvulla oli paralleeli kaupallisen yhteiskunnan muotoutumisen kanssa ja että se oli kaupallisten luokkien luomus.¹⁴ Pocockin tapaan monet tutkijat ovat painottaneet mainion vallankumouksen jälkeisiin vuosikymmeniin sijoittuvaa katkosta, ja 1700-luvulle tyypillinen kohteliaisuuskulttuuri on nähty ”keskiluokkaisen”, urbaanina ja suhteellisen riippumattomana hovikohteliaisuuden koodistosta. Roy Porter yhdistää kaupunkikohteliaisuuden kehityksen Lontoon sosiaalisen geografian uudelleenmuotoutumiseen. Keskiakaisperäisten korporatioiden hajotessa ja kaupunkitilan eriytyessä kahvihuoneista, uudistuneista ”huvipuistoista” (*pleasure garden*), teattereista ja oopperasta muodostui sosiaalisen elämän näyttämöitä, joilla sosiaaliset kohtaamiset tapahtuivat toisilleen ennalta tuntemattomien ihmisten välillä. Tämä anonyymi suurkaupunkijulkisuus edellytti uudenlaista koo-

10. Cohen 1999, 53–54.

11. Philip Carter, Polite 'Persons': Character, Biography, and the Gentleman. Teoksessa *Transactions of the Royal Historical Society* 12 (2002), 333–354.

12. Stuartien hallitsijasuku palasi Englannin valtaistuimelle vuoden 1660 restauraation myötä. Tällöin suuri joukko maanpaossa olleita monarkian kannattajia (*cavaliers*) palasi mannermaalta Englantiin.

13. John Locke, *Some Thoughts Concerning Education*. John W. & Jean S. Yolton (toim.). Clarendon Press 1989, 123.

14. J. G. A. Pocock, *Virtue, Commerce and History*. Cambridge University Press 1985, 37–50.

distoa. Kohteliaisuus ja maun kultivointi myös loivat yhtenäisyyttä maailmaan, jota uskonnolliset, poliittiset ja taloudelliset konfliktit jakoivat.¹⁵ Paul Langford puolestaan näkee, että sivilisoituneiden tapojen ”valuminen” *fashionable societystä* välittömästi alempana oleviin sosiaalisiin kerroksiin oli ratkaiseva prosessi 1700-luvulle tyypillisen kohteliaisuuskulttuurin kehityksessä; korkeimpien seurapiirien tapojen yksinkertaistava jäljittely loi sosiaalista koheesiota yhteiskunnan keskikerroksiin.¹⁶

Lawrence E. Klein pitää Shaftesburyn kolmatta jaarlia avainhahmona uuden tasavaltaisen poliittisen eetoksen ja hienostuneen ja kulturellin seurallisuuden yhdistävän kohteliaisuustulkinnan synnyssä. Shaftesburyn koh-

■ Kuva 2. Joseph Addisonin ja Richard Steelen toimittamat ”moraaliset viikkolehdet” (*moral weeklies*) *Tatler* (1709–1711) ja *The Spectator* (1711–1712) olivat ratkaisevassa asemassa uuden urbaanin kohteliaisuusparadigman muotoutumisessa. Tämä kohteliaisuuden tulkinta piti käytöstapojen lisäksi sisällään koko joukon soveliaaksi nähtyjä kulttuurisia aktiviteetteja. James Boswell oli Joseph Addisonin suuri ihailija ja innokas *The Spectatorin* lukija, mutta hänen kohteliaisuusteoriaansa eroaa joissakin ratkaisevissa kysymyksissä moraalisten viikkolehtien näkemyksistä. *The Spectatorin* vuoden 1788 painoksen nimiölehti. Lähde: Wikimedia Commons.

teliaisuusteoriaa leimaa jyrkkä hovinvastainen eetos. Hovin ”säihke” väärästi havaintokyvyn ja moraalisen arvostelukyvyn, ja sen suureellisuus

15. John Brewer, 'The Most Polite Age and the Most Vicious.' Attitudes towards the Culture as a Commodity. Teoksessa Ann Bermingham & John Brewer (toim.) *The Consumption of Culture, 1600–1800. Image, Object, Text*. Routledge 1995, 345–349; Roy Porter, *English Society in the Eighteenth Century*. Allen Lane 1983, 322; Susan E. Whyman, *Sociability and Power in Late-Stuart England. The Cultural Worlds of the Werneys 1660–1720*. Oxford University Press 1999, 87–109.

ja hoville tyypillinen seremoniallinen kohteliaisuus käänsivät hovin piiriin joutuneen huomion sisäisen todellisuuden sijasta ulkoiseen loistoon. Kleinin mukaan Shaftesburyn esittelemästä kohteliaisuustulkinnasta, jossa tasavaltalainen moraalinen eetos yhdistyi kulttuurisen aistin kultivoimiseen, muodostui hallitseva kulttuurinen paradigma pitkän 1700-luvun Britanniassa.¹⁷ John Brewerin mukaan kohteliaisuuden tavoite oli hallita modernin elämän kompleksisuutta ja korvata poliittinen ääriajattelu ja uskonnollinen suvaitsemattomuus sallivalla ja keskinäiseen ymmärtämiseen pyrkivällä asenteella. Hän korostaa uuden kohteliaisuuskulttuurin kokonaisvaltaista luonnetta: kohteliaisuuden kieli tunkeutui kulttuurielämän kaikkiin sfääreihin ja termi *polite* saatettiin liittää mihin tahansa kulttuuriseen muodostumaan, joka täytti tietyt hienostuneisuuden ja hyvän maun standardit.¹⁸ Termi *politeness* tulikin viittaamaan laajaan joukkoon kulttuurisia käytäntöjä, ei ainoastaan käytöstapoihin.

On kuitenkin joukko tutkijoita, jotka haastavat käsityksen nopeasta ja kokonaisvaltaisesta kulttuurisen paradigman muutoksesta ja korostavat jatkuvuuksia ja kohteliaisuustulkintojen moninaisuutta. Helen Berry on kyseenalaistanut käsityksen kohteliaisuuden vuosisadasta (*polite century*). Hän esittää, että kahvilajulkisuutta hallitsi usein pyrkimys kohteliaisuusnormeja rikkovaan käytökseen, ja kohteliaan keskustelun sijaan viljeltiin *flash talkia*,¹⁹ joka tietoisesti rikkoi kohteliaan keskustelun sääntöjä.²⁰ Anna Bryson puolestaan sijoittaa 1700-luvulle tyypillisen urbaanin seurallisuuden synnyt varhaisten Stuartien Lontooseen. Tällöin syntyneet kaupunkiaristokratian muodikkaat tapaamispaikat ennakoivat restaurationin jälkeistä puolijulkisen kaupunkisosaali-

suuden ekspansiota.²¹ Tärkeä osa tätä urbaanin kohteliaisuuskulttuurin muutosta oli mannermaisesta hovikohteisuudesta koodiston omaksuminen ja soveltaminen urbaanissa kontekstissa.²²

Jatkuvuutta korostaa myös Markku Peltonen, joka uuden ajan englantilaista kaksintaistelua koskevassa tutkimuksessaan painottaa Italian renessanssihoveissa syntyneen herrasmieskulttuurin merkitystä koko uuden ajan kohteliaisuuskulttuurin kannalta. Hovimiljöössä dissimulaatio ja imartelu olivat vahvasti positiivisia elementtejä, koska ne ylläpitivät herrasmiesten keskinäisen kunnian vaalimisen herkkää tasapainoa. Tällöiset kohteliaisuustulkinnat korostivat käytäytymisen ulkoisia piirteitä ja näkivät sosiaalisen kanssakäymisen vahvasti näyttämöllisenä.²³ Peltonen korostaa, että tällä varhaismodernilla koodilla oli jatkuvuutta vielä 1700-luvulla. Hän näkee Bernard Mandevillen (1670–1733) avainhahmona. Tämä katsoi, että kunnian tavoittelu, joka oli vahvasti sidoksissa teatraaliseen kohteliaisuustulkintaan, oli yksi niistä ”paheista”, jotka pitivät yllä sivilisoitunutta sosiaalista järjestystä. Kuten varhaismodernit kohteliaisuusteoreetikot, myös Mandeville näki hovin kohteliaisuuden syntymiljöönä ja kaikkein hienostuneimman tapakulttuurin työssijana.²⁴

Locken, Addisonin ja Steelen *inward civility*ä ja keskinäistä hyväntahtoisuutta painottaneen kohteliaisuustulkinnan rinnalla kulkikin 1700-luvulla ”kyyninen” traditio, jonka alkuperä oli augustinolaisessa jansenismissa sekä jansenistisen teologin ja filosofin Pierre Nicolen (1625–1695) ajattelussa. Tämän näkemyksen tärkein edustaja Englannissa oli juuri Bernard Mandeville. Tämä tulkinta näki hyveen yhtenä langenneen ihmisen naamioista, joita tämä käyttää peittääkseen egois-

16. Paul Langford, *A Polite and Commercial People. England 1727–1783*. Oxford University Press 1989, 65–67.

17. Lawrence E. Klein, *Shaftesbury and the Culture of Politeness. Moral Discourse and Cultural Politics in Early Eighteenth-Century England*. Cambridge University Press 1994, 94, 175.

18. John Brewer, *The Pleasures of the Imagination. English Culture in the Eighteenth Century*. University of Chicago Press 1997, 100–102; Lawrence E. Klein, *Politeness for plebs. Consumption and social identity in early eighteenth-century England*. Teoksessa Birmingham & Brewer 1995, 362.

19. Alatyylä hyödyntävää sanailua.

20. Helen Berry, *Rethinking Politeness in Eighteenth-Century England. Moll King's Coffee House and the Significance of 'flash talk'*. Teoksessa *Transactions of the Royal Historical Society* 11 (2001), 65–81.

21. Anna Bryson, *From Courtesy to Civility. Changing modes of Conduct in Early Modern England*. Oxford University Press 1998, 131, 61.

22. Bryson 1998, 56.

23. Markku Peltonen, *The Duel in Early Modern England. Civility, Politeness and Honour*. Cambridge University Press 2003, 29–37.

24. Peltonen 2003, 270–302.

tisen perusolemuksensa. Näin sosiaalinen elämä näyttäytyi eräänlaisena naamioleikkinä.²⁵ Mikko Tolonen kytkee David Hume (1711–1776) kohteliaisuustulkinnan mandevillelaiseen traditioon. Humella itserakkaus ja kohteliaisuus olivat vahvasti linkittyneitä ja hyvä käytös oli keinotekoinen hyve, jonka avulla saatamme kätkeä ylpeyden ja itserakkauden. Kohteliaisuus ei siis ole mikään sisäinen sielun ominaisuus vaan sen viljely edellyttää teatraalisen ilmaisun omaksumista. Kiinnostavasti Hume suositteli maanmiehilleen ranskalaisten tapojen jäljittelyä.²⁶ Hyvin merkityksellinen kanta, sillä ranskalaisten dissimulaatio, teatraalisuus ja teeskentely olivat brittiläisten satiirikkojen ja moralistien pysyvä kohde. Tästä ”toisesta” traditiosta on kaikuja lordi Chesterfielldillä ja, aivan erityislaatuisin painoituksin, James Boswellilla.

Hovin lumous

Philip Carter erottelee Boswellin kohteliaisuus-teoriassa kaksi kerrostumaa. Toinen viittaa vuosisadan alkupuolen klassisen kauden (*Augustan humanists*) kirjoittajien (Shaftesbury, Addison, Steele) ”kahvihuonekohteliaisuuteen”. Toisaalta Carter tunnistaa sentimentaalisen, tunteellisuuden aikakauden sensibilibiteettiin viittaavaan komponentin Boswellilla; hänhän useaan otteeseen toteaa olevansa *a man of feeling* tai *a man of fancy and whim* tai *a man of imagination and feeling*.²⁷ Boswellin minän vahvasti romanttiseen puoleen ovat useat tutkijat kiinnittäneet huomiota. Elämäkerturi Peter Martin tulkitsee, että romanttinen aspekti Boswellin mentaliteetissa oli reaktiota ankaran presbyteeristä kotimiljöötä vastaa.²⁸ Samoin Chauncey Tinker ja Frederick A. Pottle kiinnittivät jo vuosikymmeniä sitten huomiota Boswellin ”byronilaiseen” ulottuvuuteen.²⁹

Jälkimmäinen piirre onkin mitä ilmeisin. Mitä ensiksi mainittuun tulee, Boswell ihaili Addisonia ja Steeleä, ja hänen urbaani elämänpiirinsä kahviloineen, klubeineen ja Lontoon julkisine tiloineen muistutti hyvin paljon *Tatlerin* ja *The Spectatorin* maailmaa. Kuitenkin Boswellin kohteliaisuusteoria sisältää silmiinpistävän paljon painotuksia, jotka viittaavat varhaismoderniin hovikohteliaisuuteen: formalismi, ulkoisen käytäytymisen painotus, teatraalisuus ja hyväksyvä suhteutuminen dissimulaatioon ja imarteluun. Boswellin teoria kohteliaisuudesta olikin poikkeuksellisella tavalla januksenkasvoinen. Toiset kasvat katsovat menneeseen, varhaismodernin hoviaristokratian formaalin ja teatraaliseen maailmaan, toiset eteenpäin, varhaisromantiikan emotionaaliseen sensibilibiteettiin.

Boswellilla oli vahva kokemus omasta erityislaatuisuudesta, kuulumisesta harvinaislaatuiseen ihmistyyppiin: ”Katson, että mieleni on liian herkkä ja tunteeni liian hienostuneet arkielämän karkeaan hyörinään”. Hän jopa katsoi, että hänen fyysinen olemuksensa oli liian hauras Britannian ilmastoon.³⁰ Varhaisromantiikalle ominaiseen tapaan Boswell koki jotkut ystävyysuhteensa kahden poikkeusyksilön välisenä autenttisenä liittona. Hän muisteli, kuinka ensimmäisen kerran hänen ja William Templen saman henkiset sielut yhtyivät, kuinka he erottautuivat vulgaa-rista ”laumasta” ja muodostivat eksklusiivisen ja hienostuneen sielujen yhteyden.³¹ Ystävyksillä oli henkisiä ominaisuuksia, jotka kohottivat heidät keskivertoelämän yläpuolelle: ”Ei, meillä on mielikuvituksen loistetta, sivistystä, maun ja tapojen eleganssia ja sielun ylevyyttä. Ehkäpä me olemme liian hyviä tähän elämään.”³² Tässä on helposti tunnistettavissa varhaisromanttinen poikkeusihmissyyden ja nerouden kultti.

25. E. J. Hundert, *The European Enlightenment and the History of Self*. Teoksessa Roy Porter (toim.) *Rewriting the Self. Histories from the Renaissance to the Present*. Routledge 1997, 74–77.

26. Mikko Tolonen, *Self-love and self-liking in the moral and political philosophy of Bernard Mandeville and David Hume*. Helsingin yliopisto 2009, 263–266.

27. Carter 2001, 58, 65–66, 183–201.

28. Peter Martin, *A Life of James Boswell*. Weidenfeld and Nicolson 1999, 27.

29. Chauncey Brewster Tinker, *Young Boswell*. Boston 1922, 180–184; Frederick A. Pottle, *James Boswell. The Earlier Years*. Heinemann 1966, 34.

30. ”I am thinking my mind is too delicate, and my feelings too fine for the rough bustle of life.” *The General Correspondence of James Boswell, 1757–1763*. David Hankins & James J. Caudle (toim.). Yale University Press 2006, 248.

31. James Boswell, *The Correspondence of James Boswell and William Johnson Temple, 1756–1795*. I: 1756–1777. Thomas Crawford (toim.). Yale University Press 1997, 107.

32. ”No, we have brilliance of imagination, polite learning, elegance of taste and manners, and elevation of soul. Perhaps we are beings superior to this life.” Boswell, *Correspondence Temple, 1756–1795*, Vol. I, 108.

Varhaisromanttisiin virtauksiin liittyi lähes poikkeuksetta urbaanin ja aristokraattisen elämänmuodon vieroksunta ja yksinkertaisen kansanelämän glorifiointi. Boswellin asenne oli päinvastainen. Nuoruuden kirjeessä hän muistutti, että Boswellit tulivat jo Vilhelm Valloittajan mukana Normandiasta ja toivat ranskalaisen hengenlaadun mukanaan.³³ Nuori Boswell oli kotitilalla Auchinleckissa vajonnut miellyttävän kesäiseen mielentilaan. Kirjoittajan mielikuvi- tus sai kuitenkin aivan uuden suunnan, kun hän hahmotteli tulevaisuuden näkymiään: ”Kuinka tulenkaan tutustumaan hovin kohteliaisuuteen ja suureellisuuteen ja kaikkeen pukuloistoon ja huvituksiin; pääsen ministerien suosioon ja korkea-arvoisten, kauniiden ja onnekkaiden naisten ihailun kohteeksi. Kuinka moniin nautinnollisiin juhliin osallistunkaan kaupungissa.”³⁴ Hovi ja kaupunki eivät näissä fantasioissa olleet vastakkaisia elämäniirejä vaan molempia leimasi mielikuvi- tusta fasinoiva loisto ja hienostus.

Boswellin oppivuodet sisälsivät kaksi tärkeää vaihetta, jolloin hänen viehtymyksensä hovin ja korkeimman aristokratian elämänmuotoon lujittui eräänlaiseksi vakaumukseksi. Ensimmäinen oli hänen karkumatkansa Lontooseen vuonna 1761. Tähän visiittiin sisältyi episodi, joka olisi voinut osoittautua tuhoisaksi myöhemmän uran kannalta: katolisen uskonnonharjoitukseen estetiikkaan ja formalismiin mieltynyt Boswell teki tällöin lyhyen vierailun äitikirjon helmaan. Julkiseksi tultuaan kääntymys olisi tuhonnut hänen ura- ja perintömahdollisuutensa.³⁵ Boswell osallistui myöhemminkin säännöllisesti messuun Baijerin ja Portugalin suurlähettiläiden kappeleissa Lontoossa.³⁶ Viehtymys roomalaiskatolisuuteen kumpusi aivan ilmeisesti samasta lähteestä kuin hovin ja korkeimpien seurapiirien ihailu: loistokkuus ja seremoniali-

suus vetosivat vastustamattomasti kalvinistisen kasvatuksen saaneen skotin mieleen. Lontoon päiväkirjan mukaan kirjoittaja oli portugalilaisessa kappelissa ”täynnä mitä romanttisimpia ajatuksia.”³⁷

Kääntymys vei Boswellin kohtalonomaisesti niihin seurapiireihin, joihin pääsystä hän oli Auchinleckin niityillä haaveillut. Boswellin epäluuloinen isä oli näet arvannut Lontooseen paenneen poikansa aikeet ja lähettänyt hänen peräänsä perheystävän lordi Eglintonin tehtävänä pelastaa jälkikasvu viimeisimmän hullutuksen seurauksilta. Eglintonin jaarli oli korkeimmissa seurapiireissä liikkunut libertiini maailmannies, ja hän havaitsi pian saaneensa yli-innokkaan oppilaan. Lordi tutustutti nuoren skotin Lontoon muodikkaisiin huvituksiin: teatteri ja näyttelijättäret, tyylikäs pukeutuminen ja hienot illalliset, nokkela keskustelu ja Jockey Clubin silmätekevät, huvipuistot ja lihalliset hovit ja ennen muuta kohteliaan miellyttämisen taito tulivat tutuiksi lyhyen oppijakson aikana.³⁸

Toinen ratkaiseva vaihe oli nuoruuden *Grand Tour* (1764–1766), ennen muuta sen Saksan pienruhtinaishoveihin suuntautunut jakso. ”*This was a grand court day.*”³⁹ Tämä huudahdus voisi toimia mottona Boswellin Saksan-oleskelulle. Pienruhtinashovit olivat Boswellille sisäänpääsy *haute mondeen*. Hän pohdiskeli, kuinka ylihienostuneet Italia ja Ranska saattaisivat sulattaa skottilaisen raudan, mutta Saksassa olisi mahdollista oppia ranskalaista hienostusta ja ranskalaisia tapoja tutunomaisessa ympäristössä.⁴⁰ Poliitikkojen ja hovimiesten seurassa oli mahdollista saavuttaa oikea maailmantuntemus ja käytöksen eleganssi.⁴¹ Ennen muuta täällä vanhaskottilainen paroni – hahmo, johon Boswell mielellään samaistui – saattaisi kasvaa feodaalisten velvoitteidensa mittaiseksi.⁴²

33. Boswell, *Correspondence 1757–1763*, 88.

34. ”How I shall be acquainted with the Grandeur and Politeness of a court, be entertained with all the elegance of dress and Diversions, become a favourite of Ministers of State, and the adoration of Ladies of Quality, Beauty, and Fortune! How many parties of Pleasure shall I have in town!” Boswell, *Correspondence 1757–1763*, 241.

35. Robert Zaretsky, *Boswell's Enlightenment*. The Belknap Press 2015, 39–41.

36. *Boswell in Search of a Wife, 1766–1769*. Frank Brady & Frederick A. Pottle (toim.). McGraw-Hill 1957, 313; James Boswell, *London Journal 1762–1763*. Gordon Turnbull (toim.). Penguin Books 2010, 214.

37. Boswell, *The English Experiment, 1785–1789*. Irma S. Lustig & Frederick A. Pottle (toim.). McGraw-Hill 1986, 60; ”I [...] was filled with most romantic ideas.” Boswell, *London Journal 1762–1763*, 214.

38. Pottle 1966, 46–51; Martin 1999, 68–70.

39. James Boswell, *Boswell on the Grand Tour: Germany and Switzerland*. Frederick A. Pottle (toim.). Heinemann 1953, 173.

40. Boswell, *Germany and Switzerland*, 109.

41. James Boswell, *Boswell in Holland, 1763–1764*. Frederick A. Pottle (toim.). Heinemann 1952, 275.

42. Boswell, *Germany and Switzerland*, 109–110.

Innostus leimasi jo havaintoja ensimmäisestä kohteesta, Braunschweigin herttuallisesta hovista: ”Täällä löydän itseni todellisesta suuruuden ilmapiiristä. Elän ruhtinaiden seurassa, ja hovi on kotini. Hyvästelin herttuan ja sanoin sydämelliset hyvästit kaikille hovilaisille. Koen, että olen heidän kaikkien rakastama.”⁴³ Boswellin suhdetta hoviin leimasi entusiasmi ja emotionaalinen samaistuminen, siis romanttinen asenne. Ero todellisten hovimiesten kuten Saint-Simonin herttuan tai lordi Chesterfieldin kyynisiin havaintoihin on silmiinpistävä. Boswell kuvasi hovillallisia, joilla loistelas seurue nauttii musiikista ja hoviseurueen upeasta kavalkadista: ”Tunnustan, että olin äärimmäisen ylevöitynyt”.⁴⁴ Käytyään herttuan kanssa pitkän keskustelun nuori vieras oli varma, että korkea-arvoinen isäntä oli ihastuksissaan.⁴⁵ Herttuanhovin apolloniset hahmot tuntuivat omaavan maagisia kvaliteetteja, ja he tekivät lähtemättömän vaikutuksen nuoreen skottiin: ”Olin mykistynyt löytäessäni itseni Braunschweigin palatsin illallispöydästä tämän loistokkaan perheen seurasta. Istuin vastapäätä ruhtinas Ferdinandia, joka herätti elävää kunnioitusta. Hän sähköisti minut täysin. Joka kerta kun katsoin häntä, koin ylhäisen shokin.”⁴⁶ Kriittinen etäisyys puuttui täysin näistä havainnoista. Hovimiljö ei ollut Boswellille entuudestaan tuttu, ja kriittisen tarkastelun sijaan hän omaksui esteettis-emotionaalisen samaistumisen asenteekseen. Havainnoissa yhdistyi välittömän emotionaalinen sensibiliateetti barokkisen hovimiljöön reseption; varhaismoderni hovimaailma nähtynä varhaisromanttisen sensibiliateetin läpi.

Samantyyppinen asenne hallitsi myöhemmin Boswellin havaintoja vuonna 1773 tehdyltä matkalta Ylämaalle ja Hebrideille. Hänen ja Samuel Johnsonin isäntänä oli muuan lordi Errol, vanhan Kilmarnockin Boydsien klaanin edustaja. Isäntä

oli vieraan silmissä ”vanhaskottilainen paroni”, jota luonnehtivat sivilisoituneet hyveet: miellyttävä käytös ja lempeä puhetapa. Lordin veli herra Boyd teki Boswelliin erityisen vaikutuksen, olihan hän oleskellut pitkiä aikoja Ranskassa ja omaksunut täällä käytökseensä suureellisuutta (*pompousness*) ja muotojen täydellisyyttä (*formal plenitude*).⁴⁷ Loppukommentti on erityisen kiinnostava Boswellin kohteliaisuusteorian kaksinaisuuden kannalta:

Olin äärimmäisen viehättyynyt lordi Erroliin. Hänen kunnianarvoisa persoonansa ja miellyttävä olemuksensa, johon yhdistyi teeskentelemätön rakastettavuus, tuottivat minulle suurta tyydytystä. Mahdollisesti heikkoudesta, tai kuten mieluummin toivon, voimakkaammasta mielikuvituksesta ja tunteen lämmöstä kuin on järkevää, mieleni on aina virittynyt syntyperältään korkea-arvoisten henkilöiden ihailuun.⁴⁸

Sitaatti tiivistää Boswellin kohteliaisuusreseption kaksi komponenttia: toisaalta voimakas identifioituminen korkeimpaan aristokratiaan ja sen kohteliaisuuskuulttuuriin ja toisaalta välitön, emotionaalinen ja mielikuvituksen tukeutuva tapa reagoida ihmisiin ja sosiaalisiin tilanteisiin.

Kiinnostava kuriositeetti Boswellin hovireseption kannalta on pamfletti *Reflections on the Late Alarming Bankruptcies in Scotland* (1772). Kirjoittaja tulkitsi, että vararikkojen lisääntyminen johtui tapojen rappiosta, jonka oli aiheuttanut hovin poistuminen Skotlannista. Englannissa ja Irlannissa hovin vaikutus on säilyttänyt luontaisen kunnioituksen perinteistä säätyjakoa kohtaan.⁴⁹ Vanhoina aikoina, kun Skotlannissa vielä oli hovi, herrasmiehet olivat verrattomasti kohteliaampia kuin nykyisinä aikoina; vastaanottoja ja teehetkiä

43. ”Here now I find myself in the very sphere of magnificence. I live with princes, and a court is my home. I took leave of the Duke, and a cordial adieu of all the courtiers. I found myself already liked by them with affection.” Boswell, *Germany and Switzerland*, 15.

44. ”I confess that I was supremely elevated.” Boswell, *Germany and Switzerland*, 57–58.

45. Boswell, *Germany and Switzerland*, 58.

46. ”I was quite struck to find myself at table in the Palace of Brunswick, with that illustrious family. I sat opposite to Prince Ferdinand, whose presence inspires animated respect. He absolutely electrified me. Every time that I looked at him, I felt a noble shock.” Boswell, *Germany and Switzerland*, 12.

47. James Boswell, *The Journal of a Tour to the Hebrides with Samuel Johnson*. J. M. Dent & Sons LTD., 1948, 72.

48. ”[I was] exceedingly pleased with Lord Errol. His dignified person and agreeable countenance, with the most unaffected affability, gave me high satisfaction. From perhaps a weakness, or, as I rather hope, more fancy and warmth of feeling than is quite reasonable, my mind is ever impressed with admiration for persons of high birth.” Boswell, *Hebrides*, 75.

49. James Boswell, *Reflections on the Late Alarming Bankruptcies in Scotland*. 1772, 8–9.

hallitsi aristokraattisen hienostunut käytös, ja salongeissa naisille lausuttiin imartelevia kohteliaisuuksia.⁵⁰ Säädynmukaisten tapojen rappio oli tuonut mukanaan myös taloudellisen holtittomuuden, kun alempisäätiset yrittivät kuluttaa aristokratialle kuuluneeseen tapaan.

Hovi oli tärkeä teema sekä vuosisadan alkupuolen klassikoilla (*Augustan Humanists*) että vuosisadan jälkipuoliskon varhaisromantiikan kontekstissa. Edelliset näkivät hovin edustavan tyranniaa ja feminisoivaa hedonismia. Jälkimmäisille hovimaailma oli epäaidon sivilisaation kristalloituma, jossa ihminen kadotti autenttisen minuutensa. Suhteessa hoviin Boswell asettui selkeästi aikakauden kahden vallitsevan kulttuurivirtauksen ulkopuolelle.

Varautunut kaupunkilaiherrasmies

"On Lontooksi kutsuttu kaupunki, jota kohtaan tunnen yhtä kiihkeää intohimoa kuin mitä kaikkein romanttisimien rakastajien tuntee rakastajatar-

■ Kuva 3. Huvipuisto oli suhteellisen sekoittunut uuden kaupallisen julkisuuskuulttuurin muoto. Lontolaisessa huvipuistossa kohtelias seurallisuus ja korkeammat kulttuurin muodot, kuten konsertit ja taidenäyttelyt, yhdistyivät seksikaupan ja uhkapelin kaltaisiin aktiviteetteihin. Vasemman alakulman illallisaitiassa James Boswell (vas.) ja Samuel Johnson (toinen vas.). Lähde: Rijksmuseum.

taan kohtaan."⁵¹ Boswellin kohteliaisuusteoria oli eksplisiittisesti urbaani. Lontoo oli hänen henkisen elämänsä fokus ja Lontoon metropoli oli se sosiaalinen todellisuus, jota vasten hän muokkasi kohteliaisuusminäänsä. Boswellin kohteliaisuuskulttuurin miljöö oli hyvin "spectatormainen": Lontoon puolijulkinen sfääri kahviloineen, teattereineen ja vastaanottoineen. Vuosina 1711–1712 ilmestynyt "moraalinen viikkolehti" *The Spectator* muokkasi syvällisesti aikakauden hienoston ja älymystön käsitystä urbaanin herrasmiehen elämäntavasta. Boswell jopa käytti

50. Boswell, *Reflections*, 12–13.

51. "There is a city called London, for which I have as violent an affection, as the most romantic lover ever had for his mistress." Boswell, *Correspondence 1757–1763*, 237.

viikkolehteä eräänlaisena matkaoppaana Lontoossa, ja Joseph Addison oli hänelle hienostuneen kaupunkilaiherrasmiehen esikuva.⁵² Sitä kiinnostavampaa onkin, että Boswellin tulkinta kohteliaisuudesta poikkesi joissakin ratkaisuissa kohdissa vuosisadan valtavirtaa edustavasta ”kahvihuonekohteliaisuudesta”.⁵³

Tavassa, jolla Boswell reflektoi kaupunkikokemustaan, voidaan tunnistaa jännite hänen ”aristokraattisen” ja ”romanttisen” minänsä välillä. Lontoon vaikutteiden moneus kiihotti sensitiivisen kirjailijan mieltä joskus niin, että hän koki kaupungin uhkaavan henkistä tasapainoaan. Päiväkirjassa on tämän tästä merkintöjä, kuinka Lontoon näkymien eloisa monimuotoisuus tuotti huimausta, ja kuinka metropolin älyllisten virikkeiden runsaus valtasi mielen ja aiheutti sellaisen kiihtymistilan, että keskittyminen lukemiseen tai kirjoittamiseen kävi mahdottomaksi.⁵⁴ ”Suuri tavoitteeni on saavuttaa asianmukainen mielen hallinta”, nuori Boswell kirjoitti ystävälleen. ”Minussa on eloisuutta, joka johtaa minut hajoamiseen ja hulluuteen”, hän jatkoi.⁵⁵ Vanhempanakin Boswell saattoi kirjoittaa, kuinka ”tällä kertaa olin päättänyt säilyttää Lontoossa tyynen minuuden hallinnan enkä käyttäytyä yli-innostuneeksi kuten tavallisesti”.⁵⁶ Lontoon moneuden aiheuttama kiihtymys edellyttikin stoalaista mielen hillintää, viileän, läpitunkemattoman ja teatraalisesti käyttäytyvän kohteliaisuusminän kultivointia. Tavoitteena oli käytös, joka olisi peittänyt mielen vaihtelut viileän rauhallisen ulkokuoren alle.⁵⁷

Lontooseen saapuessaan Boswell oli syvästi tietoinen käyttöksensä hiomattomuudesta ja impulsiivisuudesta. Hän loikin yksityiskohtaisen minuuden kultivoinnin ohjelman, jonka tavoitteena oli hioa pois provinsiaali karkeus ja emotionaalinen hillittömyys ja luoda tilalle viileä, etäinen, minuutensa salaava ja vaivattomasti käyttäytyvä kaupunkilaiherrasmies. Lontoo oli

sivilisoituneen elämäntavan tyysija, ja kaupunki vaati aivan erityislaatuista suhdetta minuuteen.

Siitä alkaen, kun saavuin tänne, olen alkanut saavuttaa hienostuneen levollisen luonteen, joka on hyvin erilainen, kuin se mekastava ja karkea olemus, johon vielä joku aika sitten olin mieltynyt. Olen havainnut, että johonkin rajaan saakka voimme olla sen luontoisia kuin haluamme. Sitä paitsi harjoitus muokkaa ihmisen millaiseksi tahansa. Olin nyt onnellinen havaitessani itseni viileäksi, vaivattomasti käyttäytyväksi ja seesteiseksi.⁵⁸

Sitaatissa on kaksi elementtiä. Yksi on käytöksen läpinäkyvämmäisyys. Kyse ei ole todellisen minän itseilmaisusta vaan paino on ulkoisessa käyttäytymisessä, hiotussa ulkokuoressa. Toiseksi, tämä julkinen minuus on muokattavissa. Puhe- ja maneerit, ruumiin kieli ja koko ulkoinen olemus olivat materiaalia, josta vaivattomasti käyttäytyvä kohteliaisuusminä tuli muokata. Lontoon polyfoninen ja mieltä kiihottava todellisuus edellytti aktiivista suhdetta minuuteen, minuuden kultivointia, joka mahdollistaisi turvallisen orientoitumisen Lontoon moniaineksisessä sosiaalisessa todellisuudessa.

Kirjoittaessaan sosiaalisen kanssakäymisen perusehdoista Boswell ei väsynyt korostamasta pidättyvyyden ja minuuden kätkemisen tärkeyttä. Hänen mukaansa suoruus, avoimuus ja persoonakohtaisuus tuhosivat sivilisoituneen kanssakäymisen. Nuoruuden päiväkirjassaan Boswell kirjoitti ystävästään West Diggesistä, jossa kirjoittajan mielestä ruumiillistui todellinen *a man of fashion*: ”Todellakin, emme koskaan heittäytyneet tuttavallisiksi, minkä on oikeutetusti sanottu aiheuttavan halveksuntaa. Vaivattomasti ja onnellisesti yhteiskunnassa elämisen suuri taito edellyttää soveliaan käytöksen opiskelua sekä sitä, että kaikkein läheisimpienkin ystäviemme

52. Boswell, *London Journal 1762–1763*, 23.

53. Kekäläinen 2012, 144–150.

54. James Boswell, *Boswell in Extremes, 1776–1778*. C. M. Weiss & Frederick A. Pottle (toim.). McGraw-Hill, 1970, 216; James Boswell, *Boswell. The Great Biographer, 1789–1795*. Marlies K. Danziger & Frank Brady (toim.). Heinemann 1989, 310.

55. ”My great object is to attain a proper conduct in life. [...] I have much vivacity, which leads me to dissipation and folly.” James Boswell, *Letters of James Boswell* I. G. B. Tinker (toim.). Clarendon Press 1924, 12.

56. ”I resolved to maintain a calm mastery of myself this time in London, and not to grow giddy in it as usual.” Boswell, *Extremes*, 22.

57. Boswell, *Letters* I, 14–15.

58. Boswell, *London Journal 1762–1763*, 9.

seurassa pidämme kohteliaisuuden vaatimukset mielessä; muussa tapauksessa me huomaamatamme kohtelemme toisiamme karkeasti ja päädyimme itsekkin halveksunnan kohteeksi.”⁵⁹ Intiimeinkin ystävyys edellytti etikettiä ja sosiaalista naamia.

Boswell palasi samaan tematiikkaan kypsällä iällä vuosina 1777–1783 *The London Magazine*en kirjoittamisissaan esseissä. Sosiaaliset naamiot ylläpitivät etäisyyttä, joka oli sivilisoituneen seurallisuuden välttämätön edellytys. ”Niin suuri on ihmisluonnon heikkous ja epätäydellisyys”, hän kirjoitti varautuneisuutta käsittelevässä esseessä, ”että kenenkään luonnetta ei ole syytä tarkastella liian läheltä; ja sen vuoksi hän, joka näyttäytyy muille liian avoimesti, heikentää vääjäämättä toisten arviota itsestään.”⁶⁰ Hienotunteisuuden vaatimus oli molemminpuolinen: Boswell viittasi Jonathan Swiftin tapaan kuvata inhoa, jonka ihmisruumiin mikroskooppinen tarkastelu aiheutti. Sama päti kanssaihminen mentaalisiin ominaisuuksiin: niitä ei tullut tarkastella liian läheltä vaan muiden oli annettava pitää salaisuutensa.⁶¹

Imartelun ambivalenssi

Varmasti kiistanalaisin kaikista kohteliaisuuskulttuurin ilmiöistä oli imartelu, puolitotuuteen tai valheeseen perustuva miellyttäminen. Varhaismodernissa hovimiljöössä asia oli ongelmaton. Imartelu oli sosiaalisen kanssakäymisen voiteluaine, johon ei liittynyt sen suurempaa moraalista problematisointia. Samoilla linjoilla oli vielä 1700-luvulla (laajalti paheksuttu) hovimies lordi Chesterfield, joka kylläkin varoitti ”rikollisesta” imartelusta, mutta hänen mukaansa menestys seuraelämässä edellytti oikein annosteltua imartelua. Erityisen tärkeää oli tunnistaa kanssa-

ihmisten vahvuuksien lisäksi heidän turhamaisuuden alueensa, joihin imartelu tuli erityisesti kohdistaa.⁶²

Sitäkin jyrkemmin imartelun tuomitsi Locken, Addisonin ja Steelen uusi herrasmieskoodi: todellinen herrasmies ei koskaan valehdellut ja todellisuutta vastaamaton miellyttäminen oli eräänlaista valehtelua. Richard Steele varoitti, kuinka dissimulaatio ja imartelu olivat tuhoamassa vanhaenglantilaisen koruttomuuden ja vilpittömyyden.⁶³ ”Kaikkien mielen sairauksien joukossa ei ole yhtäkään kulkutaudinomaisempaa tai turmiollisempaa kuin viehtymys imarteluun”, hän kirjoitti *The Spectator*issa. Imartelu pehmitti mielen ja sumensi järjen ja arvostelukyvyn, joten tapa ei voinut alkuunkaan kuulua vapaiden ja rationaalisten miesten yhteiskuntaan. Imartelulla oli erityisen tuhoisa vaikutus miessukupuoleen, koska lietsoessaan turhamaisuutta se teki miehistä naismaisia. Tämä kohteliaisuuskulttuurin naisistava (*effeminacy*) vaikutus oli keskeinen teema 1700-luvun keskusteluissa, se kytki sukupuoliproblematiikan imartelun poliittisiin vaikutuksiin. Pehmeä, turhamainen ja arvostelukykynsä menettänyt mies oli näet altis despotian houkutuksille.⁶⁴ Steelen tuomitsevan näkemyksen jakoivat useimmat aikakauden kirjoittajat Samuel Johnsonista (1709–1784) alkaen,⁶⁵ poikkeuksina juuri lordi Chesterfield, Bernard Mandeville – ja James Boswell.

Boswell kirjoitti aiheesta lievästi ironisessa äänilajissa *The London Magazines*sa 1782. Athenaiokselta lainattu motto kuului: ”Muinaisuudessa parasiitin arvonimi oli kunnioitettu ja pyhitetty.”⁶⁶ Kirjoittaja siteerasi Shakespearen Julius Caesaria: ”Kun kerron hänelle, että hän vihaa imartelijoita ’sanoo hän niin tekevänsä, ollen eniten imarreltu.’” Aihetta käsitellessään Boswell vältti moraalisia kannanottoja ja tarkasteli sen sijaan

59. ”Indeed he & I never came to familiarity, which is justly said to beget contempt. The great art of living easy & happy in Society is to study proper behaviour, & even with our most intimate friends to observe politeness; otherwise we will insensibly treat each other with a degree of rudeness & each will find himself despised in some measure by the other.” Boswell, *London Journal* 1762–1763, 23.

60. James Boswell, *The Hypochondriack*, vol. I. Margery Bailey (toim.). Stanford University Press 1928, XXIII, 285.

61. Boswell, *The Hypochondriack*, I XXIV, 297.

62. Lord Chesterfield, *The Letters of Philip Dormer Stanhope, 4th Earl of Chesterfield*. Bonamy Dobrée (toim.) III. AMS Press 1968, 1037.

63. *The Spectator* II. Donald F. Bond (toim.). Clarendon Press 1965, 425.

64. ”Among all the Diseases of Mind there is not one more epidemical or more pernicious than the Love of Flattery.” *The Spectator* II, 424.

65. Samuel Johnson, *The Rambler* II. J. Warrington (toim.). Dent 1953, 194.

66. James Boswell, *The Hypochondriack* II. Margery Bailey (toim.). Stanford University Press 1928. No. LIX, 199.

ilmiötä inhimilliseen kanssakäymiseen luontaisesti kuuluvana ilmiönä, joka saattoi näyttäytyä moninaisissa hahmoissa.⁶⁷ Imartelu näyttäytyi erilaisena sivilisaation ja vastaanottajan kehitystasosta riippuen: ”villi-ihmistä” ja lasta tuli imarrella kaikkein yksinkertaisimmin termein, koska he eivät olleet kykeneviä ymmärtämään hienostuneita kohteliaisuuksia.⁶⁸

Sivilisoituneissa yhteisöissä tilanne oli toinen. Ihmisille, joilla oli hienostunut maku, imartelu tuli tarjoilla hienovaraisella otteella, lähes huomaamatta. Tällöin he saattoivat ”siemailla sitä aivan kuin se olisi aineetonta ja nauttia sen aromista kokematta sitä millään tavalla karkeana.”⁶⁹ Tehokkain ja hienovaraisin imartelun muoto oli epäsuora imartelu. Hienostuneimmat ihmiset saattoivat suhtautua torjuvasti suoraan lausuttuun imarteluun, mutta epäsuoraan imarteluun he eivät olleet varautuneet, ja niinpä se tunkeutui kuin nuoli sydämeen. Boswell vertasi epäsuoran imartelun vaikutusta turkkilaisesta vesipiipusta leviävään savuun, joka huomaamatta ympäröi kanssaihmiset miellyttävällä tuoksulla.⁷⁰

Kontekstista riippumatta imartelun pääfunctio on saada vastaanottaja kokemaan itsensä miellyttäväksi ja myönteisen vaikutelman antavaksi.⁷¹ Imartelulla oli positiivinen rooli seurallisuudessa, joskin lordi Chesterfieldin tapaan Boswellkin varoitti puhtaasti valheeseen perustuvasta imartelusta. Kuitenkin oikein ymmärretty imartelu, joka perustui haluun miellyttää, sai kanssaihmiset tuntemaan itsensä miellyttäväksi.⁷² Boswellin kanta poikkesi siis jyrkästi Locken, Addisonin ja Steelen edustamasta rehdin ja vilpittömän käytöksen koodista. Hyväksyessään imartelun osaksi sivilisoitunutta seurallisuutta Boswell oli samoilla linjoilla lordi Chesterfieldin kanssa. Kuitenkin kun Chesterfield näki imartelun instrumentaalisessa roolissa seuraelämän machiavellistisessä pelissä, niin Boswellille imar-

telu oli itsetarkoituksellinen osa teatraalista olemisen estetiikkaa.⁷³

Kohteliaisuus naamiroleikkinä

Dissimulaatio, teatraalinen suhde seurallisuuden oli kolmas vahvasti distinktiivinen piirre Boswellin kohteliaisuusteoriassa. Elämäkerturi Peter Martin toteaa, kuinka intohimo kameleonttimaiseen roolileikkiin hallitsi nuoren Boswellin olemusta.⁷⁴ Kirjailija koki, että orientoituminen Lontoon polyfonisessa maailmassa edellytti teatraalista asennetta, aitojen tunteiden kätkemistä ja hiotun sosiaalisen naamion rakentamista. ”Teen sosiaalista peliä tästä ohimenevästä elämästä, kaikista sen muunnelmista, vakavista ja koomisista. Pelleilen yhtä lailla miesten kuin naistenkin kanssa”, vanheneva Boswell kirjoitti päiväkirjaansa 1784.⁷⁵

Perusteellisimmin Boswell käsitteli aihetta vuonna 1770 *The London Magazineen* kirjoittamissaan esseissä, jotka oli otsikoitu *On the Profession of a Player*. Esheet käsitelivät näyttelijän ammattia ja sen asettamia vaatimuksia, mutta ne laajenivat tarkastelemaan sosiaalisen kanssakäymisen perusehtoja teatraalisen asenteen näkökulmasta. Kohtelias kanssakäyminen ei ollut Boswellille ainoastaan varautunutta ja sisimmät emootiot kätkevää seurallisuutta vaan hän liitti siihen myös luovan ja spontaanin näyttämöllisyyden elementin.⁷⁶

Boswell liitti teatraalisen asenteen kehittymisen sivilisaation edistymiseen. Antiikissa näyttelijät rinnastettiin orjiin, eikä kristillinen aika tuonut mainittavaa parannusta, sillä näyttelemisen nähtiin pakanallisen epäjumalanpalveluksen jäänteinä. Vasta kehittynyt sivilisaatio ymmärsi näyttelemisen positiivisen merkityksen ja osasi rinnastaa näyttelemisen oppineisuutta vaativiin ammatteihin, edellyttihän näyttelemisen koko inhimillisen elämän järjestelmän ymmärtämis-

67. Boswell, *The Hypochondriack*, vol. II, No. LIX, 204.

68. Boswell, *The Hypochondriack*, vol. II, No. LIX, 202.

69. ”They may sip it as it were imperceptibly, and enjoy the essence without feeling the coarseness of any vehicle”. Boswell, *The Hypochondriack* II LIX, 202.

70. Boswell, *The Hypochondriack* II LIX, 202–203.

71. Boswell, *The Hypochondriack* II LIX, 199.

72. Boswell, *The Hypochondriack* II LIX, 204–205.

73. Kekäläinen 2012, 150–153.

74. Martin 1999, 57.

75. ”I make game of society in this transitory life, and of all its varieties, serious and comic. I frisk with women and with men, too.” James Boswell, *Boswell. The Applause of the Jury, 1782–1785*. Irma Lustig (toim.). McGraw-Hill 1981, 207.

76. Kekäläinen 2012, 153–160.

tä.⁷⁷ Aluksi Boswell kysyi, mitä erityistä ominaisuutta vaaditaan hyvältä näyttelijältä. Vastatesaan hän luonnehti näyttelijän identifiointumista rooliinsa termillä *double feeling*. Tämä tarkoitti, että esitettävä henkilöahmo, tämän tunteet ja intohimot täyttävät näyttelijän tajunnan aivan kuin ne olisivat hänen mieltensä sisääntuloaula näyttelijän oman luonteen pysyessä asumuksen viimeisimmässä sopessa.⁷⁸ Hän rinnasti näyttelijän asianajajaan, joka omistautui täysin syylliseksi tietämänsä asiakkaan puolustukseen.⁷⁹

Lopulta teatteri laajeni kehittyneen sivilisaation metaforaksi. Aivan kuten teatterinäyttämöllä, myös sosiaalisen elämän näyttämöllä ihmisten tulisi pitää mielessä kommunikatiivisten tilanteiden kaksoisluonne: toimiva sosiaalinen elämä oli teatraalisten roolien työstämistä samalla, kun ”todellinen” sisäinen minä pidettiin taka-alalla. ”Jos ihmiset esiintyisivät ainoastaan todellisella luonteellaan”, Boswell esitti, ”yhteiskunta ei olisi puoliksikaan niin turvallinen ja miellyttävä kuin jollaisena me sen tunemme.” Hän jatkoi, että jos ihmiset oivaltaisivat, mitä kanssaihmiset heistä todella ajattelevat ja mitä he todella tuntevat, päädyttäisiin loputtomiin konflikteihin ja seurallisuuden tuottama mielihyvä olisi lopullisesti mennyttä. Boswellille dissimulaatio, jota monet aikalaiset pitivät moraalisen turmeluksen aiheuttajana, oli toimivan sosiaalisuuden perusedellytys. Ihmisten tuli omaksua kulloiseenkin sosiaaliseen tilanteeseen sovelias tunnerekisteri ja näyttelijöiden tapaan esittää tilanteeseen soveltuva hahmo.⁸⁰ Keinotekoiset naamiot ja roolit, eivät suinkaan avoimuus ja vilpittömyys, tekivät spontaanin ja luovan seurallisuuden mahdolliseksi.

Boswellilla oli tapana tehdä vertailuja brittiläisten ja ranskalaisten tapojen välillä jälkimäisten eduksi. Tämä oli distinktiivinen kanta, sillä hovin ja salonkien maailmasta peräisin oleva ranskalainen käytöskoodi miellettiin 1700-luvun brittiläisessä sosiaalisessa satiirissa yleisesti degeneroituneen hovimiljöön tuotteeksi. Asenne jyrkkeni vuosisadan viimeisellä kolmanneksella

nationalistisen kulttuuripolitiikan voimistuessa. Jo nuoruuden Lontoon päiväkirjoissa Boswell pohdiskeli, kuinka britit ymmärsivät väärin ja paheksuvat turhaan ranskalaisten valheelliseksi mieltämänsä kohteliaisuutta: ranskalainen ilmaisi mitä vilpittömimmin arvontantaan miellyttääkseen juuri kyseisellä hetkellä – kyseessä oli ohimenevään tilanteeseen liittyvä teatraalinen huomionosoitus, ei muuta. Juuri tämä kepeän teatraalinen asenne teki ranskalaisista niin eloisia, miellyttäviä ja iloisia – jopa niin iloisia, että hulluus ja itsemurha ovat tyystin tuntemattomia heidän keskuudessaan!⁸¹

Näyttelijäesseessään Boswell päätyi samantyyppisiin johtopäätöksiin: ranskalaiset, jotka olivat ”ikuisia näyttelijöitä”, kykenivät omaksumaan keinotekoisia tunteita ja muokkaamaan itsensä muita miellyttävään kuosiin. Englantilaiset pitivät tätä valheellisena, mutta juuri tämä dissimulaatio teki ranskalaisista, joita kirjoittajan mukaan pidettiin Euroopan kohteliaimpana kansakuntana, paljon onnellisempia. Tämä valheellisuus, josta ranskalaisia oli syytetty, ei ollut pahantahitoisuuden turmelemaa; kyseessä oli vain häilyvyys ja muuttuvaisuus.⁸²

Ajatus kohteliaisuudesta teatraalisena minuuden muokkauksena, dissimulaationa, kytki Boswellin kohteliaisuusteorian hoviin palautuvaan kohteliaisuuden tulkintaan. Asenne oli tyystin vieras Locken, Addisonin ja Steelen käsitykselle, että *inward civility*, sisäisten moraalisten ominaisuuksien heijastuminen vilpittömän kohteliaana käytöksenä, olisi herrasmiehen distinktiivinen piirre. Boswellilla teatraalinen asenne piti sisälleen myös luovan mielikuvituksen ja emotionaalisen samaistumisen, jotka kytkivät hänen kohteliaisuusteoriaansa kirjailijan romanttiseen minään, hänen *a man of imagination and feeling* -hahmoonsa.

Johtopäätöksiä

Boswell mielsi itsensä sensitiiviseksi, emotionaaliseksi ja mielikuvitusta korostavaksi ”poikkeusihmiseksi”, ja tällaisena hän oli mitä tyypillisin

77. Boswell, *On the Profession of a Player*. Essay I, 397.

78. Boswell, *On the Profession of a Player*. Essay II, 469–470.

79. Boswell, *On the Profession of a Player*. Essay II, 470.

80. ”Were nothing but the real character to appear, society would not be half so safe and agreeable as we find it.” Boswell, *On the Profession of a Player*. Essay II, 470.

81. Boswell, *London Journal 1762–1763*, 48.

82. ”Perpetual comedians.” Boswell, *On the Profession of a Player*. Essay II, 470.

”tunteellisuuden aikakauden” edustaja. Epätyyppinen ulottuvuus Boswellin habituksessa on hänen kohteliaisuusteoriaansa, jonka keskeiset piirteet palautuivat varhaismoderniin hovin ja korkeimman aristokratian kohteliaisuuskulttuuriin. Vuosisadan jälkipuoliskon sentimentaalisia virtauksia luonnehti kasvava kriittisyys kohteliaisuuskulttuuria kohtaan ylipäättään ja hovikohteliaisuutta erityisesti. ”Tunteellisuuden aikakausi” korosti sosiaalisessa kanssakäymisessä rehellisyyttä, vilpittömyyttä ja aitoa tunnetta, ja kohteliaisuuskulttuurin teatraaliset elementit nähtiin ihmisen perusolemusta turmelevina. Aikakauden eetokseen liittyi myös vahva antiurbanismi ja yksinkertaisen maalaiselämän glorifiointi. Nämä piirteet eroavat jyrkästi Boswellin kohteliaisuuspohdinnoista.

Boswellin kohteliaisuustulkinta on toisinaan liitetty joidenkin 1600- ja 1700-lukujen vaihteen filosofien ja skribenttien – erityisesti Locken, Shaftesburyn, Addisonin ja Steelen – luoman kaupunkikohteliaisuuden kontekstiin. Tätä näkemystä vahvistaisi kirjailijan entusiastinen ihailu Addisonia, Steeleä ja *The Spectator* -lehteä kohtaan. Lähempi tarkastelu paljastaa tämän näkemyksen ongelmallisuuden. Kirjoittajien edustama ”kahvihuonekohteliaisuus” edellytti kaupunkilaisherrasmieheltä rehtyyttä, vilpittömyyttä ja hyväntahtoisuutta (*honesty, sincerity, benevolence*). Boswellin kohteliaisuusteoria erosi tästä tulkinnasta kolmessa ratkaisevassa kohdassa. Hän korosti voimakkaasti, että sivilisoitunut kanssakäyminen edellytti sisäisen minän kätkemistä ja viileän pidättyväisen ulkokuoren

rakentamista. Vielä jyrkemmin Boswellin näkemys erosi Addisonin ja Steelen herrasmiesideaalista suhteessa imarteluun. Imartelu oli kiihkeitä kannanottoja herättänyt teema vuosisadan kohteliaisuuskeskusteluissa, ja pääsääntöisesti suhde siihen oli jyrkän kielteinen. Boswell puolestaan katsoi, että imartelu oli luonteva osa sivilisoituneen kanssakäymisen ekonomiaa. Kolmas merkityksellinen piirre oli suhde dissimulaatioon. Hän näki sosiaalisen kanssakäymisen yksiselitteisesti teatraalisena tilanteen vaatimien emootioiden esittämisenä, ei autenttisen minän itseilmaisuna. Näin Boswell kytki näyttämöllisen luovuuden aspektin kohteliaisuusteoriaansa. Hänet tulisi-kin nähdä tunteellisuuden aikakauden *a man of feeling* -hahmona, joka hovikohteliaisuuden aineksista rakensi itselleen pseudoaristokraattisen kohteliaisuusminän.

On ilmeistä, että Boswell kuului Humen, Mandevillen ja Chesterfieldin ohella niihin 1700-luvun britti-intellektuelleihin, jotka eivät kaikilta osin jakaneet vuosisadan alkuvuosikymmeninä syntyneitä kohteliaisuusparadigmaa. Boswellin kohteliaisuusteorian hovikohteliaisuuteen viittaavat piirteet tukevat näkemystä, jonka mukaan 1700-luvun brittiläisessä kohteliaisuuskulttuurissa oli enemmän varhaismoderneja piirteitä kuin monissa tulkinnoissa on nähty.

FT Markku Kekäläinen on tuntiopettaja ja tutkija Helsingin yliopistossa.

Sähköposti: markku.kekalainen@helsinki.fi